

Rasa SPERSKIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Reformatų kunigų Jono Šepečio ir Povilo Jakubėno veiklos pėdsakais

Anotacija. Straipsnyje apžvelgiamas Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios, jos elito lietuvišimo procesas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje.

Esminiai žodžiai: Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia; Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios kolegija; Lietuvos evangelikų reformatų sinodas; reformatų kunigai; Jonas Šepetys; Povilas Jakubėnas; Adomas Šernas.

Annotation. The article looks into the process of Lithuanization of the Lithuanian Evangelical Reformed Church and its elite in the late 19th – early 20th century.

Keywords: the Lithuanian Evangelical Reformed Church; the Vilnius Evangelical Reformed Collegium; the Lithuanian Evangelical Reformed Synod; evangelical reformed pastors; Jonas Šepetys; Povilas Jakubėnas; Adomas Šernas.

Lietuvių išėivijos tyrinėtojos Marijos Gražinos Slavėnienės tvirtinimu, Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia buvo kontroliuojama kilmingųjų ir viduriniojo luomo atstovų, kurie, kaip ir katalikai, buvo paveikti lenkų kultūros, bet jų palikuonys nuo šios kultūros tolo ir pradėjo reikšti lietuvių tautines aspiracijas [13, 345]. Tai skatino jau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiu susiklosčiusi evangelikų reformatų parapijų geografinė padėtis. Dauguma jų buvo lietuviškose etnografinėse žemėse. Analizuojant Vilniaus evangelikų reformatų kolegijos 1905–1914 m. statistinius duomenis apie kulto pastatų, dvasininkų ir parapijiečių skaičių lietuviškose (Vilniaus ir Kauno), baltarusiškose (Gardino, Minsko, Mogiliovo) bei ukrainietiškos (Voluinės) gubernijose, akivaizdu, jog absoliuti dauguma evangelikų reformatų parapijiečių gyveno etnografinėse lietuviškose žemėse, daugiausia ten dirbo ir dvasininkų, nors kulto pastatų buvo po lygiai tiek lietuviškose, tiek baltarusiškose žemėse (žr. lentelę).

Straipsnyje apžvelgiamas Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios, jos elito lietuvišimo procesas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Tuo laikotarpiu Vilniaus gubernijoje buvo Vilniaus miesto parapija, Kauno gubernijoje – Kėdainių, Deltuvos, Papilės (Novoaleksandrovsko apskr.), Papilės (Panevėžio apskr.), Biržų, Salamiesčio, Nemunėlio Radviliškio, Švobiškio, Naujamiesčio bei Kelmės parapijos [5].

Apie besiplėtojančią lietuvių kalbos vartoseną galime spręsti pagal vieną gana specifinį kriterijų. 1910 metais kunigai registravo lietuviškų užrašus evangelikų reformatų bažnyčiose bei kapinėse. Tuo metu Švobiškio kunigas Jonas Šepetys surado maždaug XIX a. vidurio, Papilės kunigas Adolfas Neimanas – 1858 metų, Biržų kunigas Vilhelmas Meškauskas – 1887 metų, o Nemunėlio Radviliškio kunigas Adomas Cumftas – XIX a. pabaigos lietuviškų užrašų [1, 11–34].

Iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos evangelikų reformatų sinode dominavo, reformatų kunigais buvo bajorų ir miestiečių luomų žmonės. Apie tai, kad jau XIX a. paskutiniame ketvirtyje sielovadoje vis aktualesnė tapo lietuvių kalba, liudija štai toks faktas. 1873 metais Vilniaus evangelikų reformatų sinodas nusprendė jauną diakoną A. Neimaną palikti dar vieneriems metams Biržuose tobulinti lietuvių kalbą, kad šis galėtų pasirengti tapti kunigu Švobiškyje [6, 19]. Teko intensyviai

1905–1914 m. statistiniai duomenys apie kulto pastatų, dvasininkų ir parapijiečių skaičių

Metai	Kulto pastatai	Dvasininkai	Parapijiečiai
1905	20 (iš jų 10 – Lietuvoje)	10 (iš jų 8 – Lietuvoje)	12636 (iš jų 11413 – Lietuvoje)
1909	22 (iš jų 10 – Lietuvoje)	9 (iš jų 7 – Lietuvoje)	13506 (iš jų 12092 – Lietuvoje)
1910	22 (iš jų 10 – Lietuvoje)	9 (iš jų 7 – Lietuvoje)	13505 (iš jų 12104 – Lietuvoje)
1912	22 (iš jų 10 – Lietuvoje)	8 (iš jų 6 – Lietuvoje)	13676 (iš jų 12202 – Lietuvoje)
1913	22 (iš jų 10 – Lietuvoje)	9 (iš jų 7 – Lietuvoje)	13300 (iš jų 11789 – Lietuvoje)
1914	22 (iš jų 10 – Lietuvoje)	9 (iš jų 7 – Lietuvoje)	13496 (iš jų 11970 – Lietuvoje)

Lentelė sudaryta pagal: [5].

remti besimokantį jaunimą, ugdyti būsimus aktyvius Bažnyčios narius. Sinodo skiriamas stipendijas bei bendrabučius įvairiu laiku gavo ir lietuviai kunigai J. Šepetys, Povilas Jakubėnas, Adomas Šernas, ir kai kurie Lietuvai labai nusipelnę asmenys, kaip pavyzdžiui, Nepriklausomybės akto signataras Jokūbas Šernas, valstybės veikėjas Martynas Yčas, istorikas Jonas Yčas, gydytojas Jokūbas Mikelėnas, poetas Julius Janonis ir kt. Daug buvusių Sinodo auklėtinių vėliau užimdavo kuratorių, Kolegijos narių pareigyles [7].

Kokios asmenybės iškilo Bažnyčios lietuvinimo procese? Valstietiškos, tarnybos lapuose tapatinamos su lietuviškumu, kilmės kunigų J. Šepetio, P. Jakubėno ir A. Šerno kelias į evangelikų reformatų elito tarpą buvo panašus. Vyriausias iš jų J. Šepetys 1889 metais baigė Evangelikų reformatų sinodo išlaikomą gimnaziją Slucke (Baltarusija). Tą pačią mokslo įstaigą iki 1913 metų baigė ir A. Šernas [2]. Tuo tarpu P. Jakubėno motina sūnaus į tolimą Slucką neišleido. Jis mokėsi Mintaujos gimnazijoje, kur dirbo prieš tai Biržuose kunigavęs kunigas Oskaras Kurnatauskas, matyt, globojęs jaunąjį gimnazistą [6, 137; 8]. Po to visų trijų kelias vedė į Jurjevo (dabar Tartu) universiteto Teologijos fakultetą. Buvo ir daugiau Sinodo remiamų, teologiją studijavusių jaunuolių, tačiau kai kurie nebaigė Universiteto, kiti, matyt, negavo darbo, o gal ir nelabai to siekė, rinkdamiesi kitą gyvenimo kelią. Nors Sinodas negarantavo įdarbinimo po Universiteto [6, 92], visiems minėtiems dvasininkams po Universiteto baigimo pavyko tapti diakonais, o netrukus ir kunigais.

Lietuvos evangelikų reformatų raštijos tyrinėtojo Jokūbo Kregždės nuomone, iki 1905 m. revoliucijos Bažnyčia pergyveno stagnacijos laikotarpį. Galima buvo laikyti tik pamaldas lietuvių kalba ir organizuoti konfirmacines mokyklas, prie kurių žandarai nedrįso kabintis. Bet koks kitoks bažnytinio gyvenimo pasireiškimas buvo draudžiamas [10, 125].

Po 1905 m. neramumų carinei valdžiai padarius nuolaidų, padėtis pamažu keitėsi. Kunigui J. Šepetui teko pirmam įsivelti į pasaulėžiūrinės diskusijas su konservatyvių pažiūrų klerikalinio sparno atstovu kunigu poetu Juozu Šnapščiu-Margaliu. Šis Seinų „Šaltinio“ laikraštyje 1906 m. pradėjo aktyvią kampaniją, nukreiptą prieš evangelikus reformatus: netolerantiškai reikalavo, kad jų kunigai vadintųsi pastoriais, o savo maldos namus vadintų kirkėmis [17, 417]. Kairiosios pakraipos laikraštyje „Skardas“ kunigas J. Šepetys ne vienu straipsniu atsakė kunigui Šnapščiu, jog kritiškas požiūris į Evangeliją, konservatyvių kunigų veiklą yra visuomenei naudingas. Jis atmetė kaltinimus bendradarbiavimu su socialistais, pasisakė už sąžinės laisvę, toleranciją, priminė reformatų persekiojimus [14; 15; 16].

1908 m. Lietuvos evangelikų reformatų sinodas pavedė Kolegijai atidaryti papapines mokyklas, kuriose turėjo būti dėstoma vietine kalba. Taip pat rūpinosi, kad Jurjevo ar kito universiteto Teologijos fakultete būtų įvestas praktinės teologijos dėstymas lenkų ir lietuvių kalbomis. Ketinta Vilniaus bažnyčiose greta lenkų kalbos įvesti pamaldas ir lietuvių kalba [13, 345]. Sukruto ir lietuviai kunigai. Tuometinis Biržų antrasis kunigas P. Jakubėnas gavo leidimą įsteigti keturmetę vidurinę mokyklą (progimnaziją), kurioje pats dėstė lietuvių kalbą, o 1912 m. jis prisidėjo prie spaustuvės įrengimo [11]. Spaustuvėje kasmet buvo spausdinami šio kunigo parengti kalendoriai bei kita religinė literatūra. Be to, jis įsteigė žemės ūkio ratelį, skatinusį pažangesnį ūkininkavimą, o prieš pat karą – ir kooperacinę organizaciją „Aitvaras“ [9].

Dar vienas lietuvių kalbos puoselėjimo bažnyčioje kriterijus buvo leidinių platesniems papapijiečių sluoksniams publikavimas. 1908 m. Sinodas nusprendė 400 metų Jono Kalvino gimimo proga parengti jo gyvenimo aprašymą ne tik lenkiškai, bet ir lietuviškai. Šis darbas pavestas kunigui J. Šepečiui. Jis gavo paskolą ir Bažnyčios istorijai lietuvių kalba parengti. Be to, iš Sinodo posėdžių protokolų galime spręsti, jog buvo leidžiamos naujai sureduotos, pataisytos maldaknygės, giesmių bei maldų knygos lietuvių kalba. Šiame darbe itin pasireiškė tie patys kunigai lietuviai – J. Šepetys ir P. Jakubėnas. Jie įėjo ir į komisijas Žemaitijos apygardos papapijiečių religiniam žurnalui bei Biblijos istorijai leisti. Tuo laikotarpiu pasirodė ir originalūs J. Šepečio religiniai leidiniai *Aukso grūdai* bei *Viduramžių bažnyčios vaiždas* [7].

Iki Pirmojo pasaulinio karo sinoduose dalyvaudavo jau trys valstiečių kilmės lietuviai kunigai. Garbingas kuratorių pareigas ėjo taip pat lietuviai: J. Yčas, M. Yčas, Adomas Sketeris, Jonas Aukštuolis ir kiti. Didelę įtaką Sinode turėjo lietuviškų papapijų atstovai [18].

Prieš karą lietuviškose papapijose dirbo šeši kunigai: Biržų – generalinis superintendantas kunigas V. Meškauskas ir kunigas P. Jakubėnas, Papilio – kunigas A. Neimanas, Nemunėlio Radviliškio – kunigas J. Šepetys, Švobiškio – kunigas A. Šernas, Kelmės – kunigas dr. Konstantinas Kurnatauskas. Kitas papapijas ir filijas jie aptarnaudavo pasidalindami. Be to, lietuviai kunigai vykdavo pas savo tautiečius evangelikus reformatus į Rygą ir Peterburgą.

Vykstant Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. antroje pusėje vokiečiams okupuojant Lietuvą, caro valdžios įsakymu visi evangelikų reformatų kunigai, kaip mokantys vokiečių kalbą ir potencialiai galintys bendradarbiauti su vokiečiais, turėjo apleisti savo papapijas ir trauktis į Rusijos gilumą [19]. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios kolegija iš Vilniaus evakavosi į Slucką, kur turėjo nemažai nuosavybės. Lietuviai kunigai netrukus ištraukė į lietuvių karo pabėgėlių šalpos bei sielovados veiklą. 1915 m. lapkričio mėn. kunigas J. Šepetys apsigyveno Voroneže, kur dirbo su 300 lietuvių evangelikų reformatų. Kunigas A. Šernas iš Petrogrado lankė Kreicburgą, Kostromą, Nižnij Novgorodą, Saratovą, Samarą, Simbirską ir kitus miestus į pietus nuo linijos Maskva–Kazanė. Rajoną į šiaurę nuo šios linijos turėjo kuruoti kunigas P. Jakubėnas, taip pat iš Maskvos pervažiavęs į Petrogradą, kur jis tuo pačiu metu dirbo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komitete. 1917 m. rugsėjo 1 d. Centro komitetui persikėlus į Voronežą, kartu persikėlė ir P. Jakubėnas. Kostromoje, susitelkus žymesniam skaičiui evangelikų reformatų vaikų, tikybos mokytoja paskirta Natalija Karosaitė [3; 4].

Po karo dalis Kolegijos sugrįžo į Vilnių, o kita dalis persikėlė į Biržus, tapusiais svarbiausiu nepriklausomos Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios centru. Iš pradžių Lietuvoje dirbo tik kunigai P. Jakubėnas, A. Šernas ir K. Kurnatauskas. 1923 m. iš Vilniaus grįžo kunigas J. Šepetys, kuris ten buvo likęs dirbti su vietiniais lietuviais [12].

Taigi, apibendrinant čia pateiktus duomenis, galima daryti išvadą, jog XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, nepaisant carinės Rusijos suvaržymų, visuomenės sulenkėjimo, Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčioje vyko lietuvišimo procesas. Žymiausiais reformatų kunigais tapo valstietiškos, t. y. lietuviškos, kilmės J. Šepetys ir P. Jakubėnas. Jie liko aktyviais Bažnyčios kūrėjais ir nepriklausomoje Lietuvoje.

Archyviniai šaltiniai

1. *Evangelikų reformatų bažnyčių, kapinių paminklų užrašų kopijos*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F40-568, lap. 1–34.
2. *Evangelikų reformatų 1833–1914 m. dvasininkų sąrašai*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F40-1144, lap. 159–166.
3. *Vilniaus evangelikų reformatų kolegijos byla apie kunigo P. Jakubėno tarnybą*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F40-855, lap. 1–2.
4. *Vilniaus evangelikų reformatų kolegijos posėdžių protokolai*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F40-979/2, lap. 116–136.
5. *Vilniaus evangelikų reformatų kolegijos 1905–1914 m. duomenys apie kulto pastatų, dvasininkų ir parapijiečių skaičių*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F40-882, lap. 1–24.
6. *Vilniaus evangelikų reformatų sinodo kanonų nuorašai*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F40-6, lap. 19–137.
7. *Vilniaus evangelikų reformatų sinodo memorialai*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F40-967, lap. 12–72.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

8. Iš Povilo Jakubėno atsiminimų. *Mūsų sparnai*, 1963, gruodis (nr. 15), p. 12–13.
9. Jašinskas, Jurgis. Mokytojas. *Mūsų sparnai*, 1965, nr. 19 (gruodis), p. 30–31.
10. Kregždė, Jokūbas. *Lietuvos reformatų raštija*: istorinė apžvalga. Chicago (Ill.): Devenių kultūrinis fondas, 1978. 271 p.
11. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, t. 9, p. 263–264.
12. Neimanas, Stasys. Lietuvos ev. reformatų bažnyčia laisvoje Lietuvoje. *Mūsų sparnai*, 1971, nr. 30 (birželis), p. 29–30.
13. Slavėnienė, Marija Gražina. Protestantai Lietuvoje. In: *Krikščionybė Lietuvoje*. Redagavo Vytautas Stasys Vardys. Čikaga, 1997, p. 321–357.
14. Šepetys, Jonas. Atsakymas ant klausimo. *Skardas*, 1907, sausio 18–31 (nr. 3), p. 47–48.
15. Šepetys, Jonas. „Šaltinio kvietukai“. *Skardas*, 1907, kovo 13–26 (nr. 11), p. 175–176.
16. Šepetys, Jonas. „Šaltinis“ geidžia Baltramiejaus nakties Lietuvoje. *Skardas*, 1907 geg. 10–23 (nr. 19), p. 295–296.
17. Širkaitė, Edita. Kunigas Juozas Šnapštys-Margalis: gyvenimas ir veikla. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2002, t. 21, p. [407]–430.
18. Tamulėnas, Motiejus. Lietuvos ev. reformatų bažnyčios sinodai. *Mūsų sparnai*, 1968, nr. 24 (birželis), p. 48–49.
19. Trečiokas, Jokūbas. Papilį prisimenant. *Mūsų sparnai*, 1968, nr. 24 (birželis), p. 57.

In the footsteps of evangelical pastors Jonas Šepetys and Povilas Jakubėnas

Summary

Upon the occupation of the Polish-Lithuanian Commonwealth by Tsarist Russia, both the Lithuanian Evangelical Reformed Church and the Lithuanian language came to be persecuted. According to 1905–1914 statistics of the Vilnius Evangelical Reformed Collegium, an absolute majority of evangelical reformed parish members lived in ethnographically Lithuanian lands; therefore, the Lithuanian language became increasingly salient for the purposes of apostolate in the last quarter of the 19th century. The Synod supported young students and fostered future active members of the Church. Before the revolution of 1905, the Church went through a period of stagnation. Only collective prayers in Lithuanian and confirmation schools were allowed at that time. After 1905, the situation

started to change. In 1908, the Lithuanian Evangelical Reformed Synod charged the Collegium to open parish schools with instruction in Lithuanian and to ensure the introduction in the university of a practical theology course in Lithuanian. There were plans to organize prayers in Lithuanian in Vilnius churches. The second pastor of Biržai, P. Jakubėnas, founded a four-year secondary school with instruction in Lithuanian. He also published religious literature. In 1908, the Synod decided to produce an overview of the life of Jean Calvin in Lithuanian. The work was entrusted to pastor J. Šepetys. Until World War I, three Lithuanian pastors took part in Synod; Lithuanians were assigned as curators. At the time of World War I, the Collegium of the Lithuanian Evangelical Reformed Church was evacuated to Slutsk (Belarus). Lithuanian pastors became involved into the charitable and apostolic activities of Lithuanian refugees. After the war, a part of the Collegium returned to Vilnius, meanwhile the other part moved to Biržai. In the late 19th – early 20th century, in spite of the persecution by Tsarist authorities and polonization of the society, the Lithuanian language became firmly entrenched in the Lithuanian Evangelist Reformed Church. This was the period when Lithuanian evangelical pastors J. Šepetys and P. Jakubėnas rose to prominence.